O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
SHAROF RASHIDOV NOMIDAGI SAMARAQAND DAVLAT UNIVERSITETI

Ro'yxatga olindi:
№ БД 60230100

2024- yil "___"

"TASDIQLAYMAN"
Sharof Rashidov nomidagi
SamDU rektori:
__________ R.I.Xalmuradov
2024-yil "__" ________

UMUMIY TILSHUNOSLIK

FAN DASTURI

Bilim sohasi	200000 – San'at va gumanitar fanlar
Ta'lim sohasi	230000 – Tillar
Ta'lim yo'nalishi	60230100 – Filologiya va tillarni o'qitish (turk tili)

Fan/modul kodi TIL 1108 TIL 1208	O'quv yili 2024-2025	Semestr 1-2	ECTS – Kreditlar 8	
Fan/modul turi Majburiy	**Ta'lim tili** O'zbek		**Haftadagi dars soatlari**	
1.	**Fan nomi**	**Auditoriya mashg'ulotlari (soat)**	**Mustaqil ta'lim (soat)**	**Jami (soat)**
	Umumiy tilshunoslik	106	134	240

Fanning maqsadi	
2	«Umumiy tilshunoslik» fanini o'qitishdan maqsad DTS asosida bo'lg'usi filologlarga o'zbek tilining fonetik qurilishi, fonetik qonuniyatlari, lug'at tarkibi, leksik-semantik guruhlari, lug'atchilik masalasi muammolari yuzasidan izchil ilmiy–nazariy ma'lumot berishdan, immanent imkoniyat sifatida ularning ongida joylashgan ifoda vositalarini yetkazishdan iborat.
3	Talabalarda "Umumiy tilshunoslik"ning vujudga kelishi va rivojlanishi bo'yicha bilimlarni shakllantirish va mustahkamlash; talabalarda til nazariyasi bo'yicha boshlang'ich bilimlarni shakllantirish; tilning paydo bo'lishi haqidagi nazariyalar, tilshunoslik maktablari, til sathlari, o'zbek tilining fonetik qurilishi, fonetik qonuniyatlari, lug'at tarkibi, leksik-semantik guruhlari, lug'atchilik masalasi haqida bilim berishdan iborat.

Fanning mazmuni	
Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)	
Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:	
I semestr	
M1	Umumiy tilshunoslik fanining predmeti, maqsad va vazifalari.
M2	Tilning ijtimoiy mohiyati.
M3	Til va tafakkur.
M4	Til va nutq.
M5	Og'zaki va yozma nutq.
M6	Til – belgilar tizimi ekanligi.
M7	Tilshunoslik fanining bo'limlari. Fonetik sath.
M8	Tilshunoslik fanining bo'limlari. Leksik sath.
M9	Tilshunoslik fanining bo'limlari. Morfemik sath.
M10	Tilshunoslik fanining bo'limlari. Morfologik sath.
M11	Tilshunoslik fanining bo'limlari. Sintaktik sath.

M12	Tilshunoslik fanining bo'limlari. Leksikografik sath.
M13	Yozuv va uning shakllanish bosqichlari.
M14	Tillarning paydo bo'lishi haqidagi nazariyalar, tillarning shakllanish va taraqqiyoti.
M15	Dunyo tillari va tillar tasnifi. Milliy tillarning rivojlanishi va xalqaro tillar.
M16	Milliy tillarning rivojlanishi va xalqaro tillar. Turkiy tillari oilasi. Qo'shimchali va qo'shimchasi tillar. Qo'shimcha turlari.
M17	Qadimgi Hindiston, Xitoyda tilshunoslik nazariyalari.
M18	Qadimgi Gretsiya va Rimda tilshunoslik nazariyalari.
M19	O'rta asrlar tilshunosligi. Arab tilshunosligi. Arab tilshunosligi tarixidan.
M20	O'rta Osiyoda tilshunoslik. Mahmud Koshg'ariy va uning lisoniy qarashlari. O'rta asr tilshunoslarining nazariy qarashlari. Alisher Navoiyning chog'ishtirma tilshunoslikka asos solishi.
M21	Uyg'onish davridagi tilshunoslik. Milliy tillarning lug'atlari va grammatikalari yaratish, mantiqiy-grammatik qarashlar, til birliklarini mantiqiy birliklar asosida o'rganish va hk.
M22	Qiyosiy-tarixiy tilshunoslik. Qiyosiy-tarixiy tilshunoslikning vujudga kelishi va rivojlanishi.
M23	Tilshunoslik maktablari. Tilshunoslik maktablari ta'limotlarining asosiy mohiyati. Praga lingvistik maktabi dunyoqarashi. Neolingvistikaning shakllanishi. Glossematika maktabi ta'limoti. Deskriptiv lingvistikaning shakllanishi.
M24	XX asr jahon tilshunosligi. Kompyuter lingvistikasi. Kognitiv tilshunoslik. Assosiativ tilshunoslik
M25	Tilning semiotik tabiati. Lisoniy belgi tushuncha va moddiy talaffuz birligi sifatida.
M26	Til strukturasi. Til strukturasining o'rganilishi, uning sistemadan farqi.
M27	Zamonaviy tahlil metodlari.Areal tadqiqot metodlari. Tipologik tadqiqot metodlari (qiyosiy universal lingvistik usul sifatida). Distributiv metod. Transformatsion metod.
Amaliy (yoki seminar yoki laboratoriya) mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar.	
Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:	
A1	O'zbek tilshunosligining tarixiy bosqichlari. O'zbek xalqining shakllanish va nomlanish tarixidan. O'zbek tili tarixini davrlashtirish.
A2	Til va tafakkur. Til va jamiyat. Til va nutq munosabati.
A3	Tilning semiotik tabiati.
A4	Fonetik sath. Nutqning fonetik bo'linishi.
A5	Tilning leksik-semantik sathi.
A6	Morfemik va morfologik sath.

A7	Leksikografik sath.
A8	Yozuv va uning shakllanish bosqichi.
A9	Tillarning paydo bo'lishi haqidagi nazariyalar.
A10	Tilning ijtimoiy tabiati.
A11	Til taraqqiyotidagi ichki va tashqi omillar.
A12	Dunyo tillari va tillar tasnifi.
A13	Lug'aviy va sintaktik valentlik. Sintaktik aloqa va sintaktik munosabat.
A14	So'z birikmasida bog'lanish usullari. Otli va fe'lli so'z birikmalari.
A15	Gap lisoniy sathda.
	Seminar mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:
S1	Yozuv va uning shakllanish bosqichi.
S2	Tillarning paydo bo'lishi haqidagi nazariyalar.
S3	Til strukturasi.
S4	Til sathlari. Sintaktik sath.
S5	Lisoniy tadqiqot metodlari. Zamonaviy tahlil metodlari.
S6	Uyg'onish davri tilshunosligi. Umumiy ratsional grammatikaning yaratilishi.
S7	XIX asrda qiyosiy-tarixiy tilshunoslikning vujudga kelishi.V.Gumboldt ta'limoti.
S8	Tilshunoslik tarixidagi yo'nalishlar va maktablar.
S9	Ferdinand de Sossyurning lingvistik nazariyasi. Tilshunoslikda strukturalizm.
S10	XX-XXI asrlar tilshunosligining zamonaviy yo'nalishlari
S11	Matn lingvistikasi. Psixolingvistika. Etnolingvistika. Tipologik lingvistika. Lingvomadaniyatshunoslik. Kompyuter lingvistikasi. Korpus tilshunoslik.

Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ishni tashkil etishning mazmuni:

Talaba mustaqil ishni tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanishi tavsiya etiladi:

- amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik;
- seminar mashg'ulotlariga tayyorgarlik;
- darslik va o'quv qo'llanmalar bo'yicha fan boblari va mavzularini o'rganish;
- tarqatma materiallar bo'yicha ma'ruza qismini o'zlashtirish;
- maxsus adabiyotlar bo'yicha fan bo'limlari yoki mavzulari ustida ishlash;
- talabaning o'quv, ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarish bilan bog'liq bo'lgan fan bo'limlari va mavzularni chuqur o'rganish;
- faol va muammoli o'qitish uslubidan foydalaniladigan o'quv mashg'ulotlari;

Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar
"Umumiy tilshunoslik" fani bo'yicha mustaqil ishlarning kalendar tematik rejasi

№	Mustaqil ta'lim mavzulari
1	Tilning tizim sifatidagi mohiyati.
2	Tilshunoslik va semiotika.
3	Sharq mutafakkirlarining til shakllanishiga oid qarashlari.
4	Hind-Yevropa tillar oilasi.
5	Leksemaning semantik tabiati: leksema va semema.
6	Fonetika, fonologiya va morfonologiya
7	O'zbek tili semasiologiyasi.
8	O'zbek leksikologiyasi muammolari.
9	Leksikologiyani sistema sifatida o'rganish muammolari
10	Lug'aviy sath taraqqiyotining ichki va tashqi manbalari.
11	O'zbek tili leksikasining tarixiy taraqqiyoti
12	Lug'aviy birliklarning qo'llanish doirasiga ko'ra guruhlanishi: iste'mol doirasi chegaralangan va keng iste'mol qatlami.
13	Terminlar mohiyati.
14	Turkiy tillar oilasi
15	Frazemalarning semantik turlari: omonim, sinonim, antonim iboralar.
16	O'zbek lug'atchiligi muammolari.
17	Grammatika – til gap qurilishini o'rganuvchi soha sifatida. morfologiya va sintaksis.
18	Til birliklarining o'zaro munosabatlari (paradigmatik, sintagmatik, iyerarxik, privativ, teng munosabatlar)
19	Grammatik ma'no va uning ifodalanishi. Grammatik ma'no ifodalovchi vositalarning qiyosiy tahlili.
20	Sohaga oid terminlarni o'rganish
21	Qadimgi davr tilshunosligi:hind, xitoy tilshunosligi.
22	Qadimgi davr tilshunosligi:yunon, rim tilshunosligi.
23	O'rta asrlarda Sharq va Yevropa tilshunosligi.
24	Sharq mutafakkirlarining til shakllanishiga oid qarashlari. (Yusuf Xos Hojib, Koshg'ariy, Navoiy, Bobur...)
25	Qiyosiy-tarixiy tilshunoslikning vujudga kelishi va rivojlanishi
26	Yosh grammatiklar yutuqlari va kamchiliklari.
27	F.de Sossyur ta'limoti va strukturalizm.
28	Qozon, Moskva, Sankt-Peterburg maktablari haqida.
29	Sotsiolingvistika. Psixolingvistika. Neolingvistika.
30	Amerika deskriptiv lingvistika qarashlari.
31	Tilshunoslik fanining zamonaviy tahlil usullari.

32	Matn va uning turlariga munosabat masalasi. O'zbek tilida matn hodisasining o'rganilishi
"Umumiy tilshunoslik" fani bo'yicha mustaqil ta'lim mavzulari uning mazmunini yoritish maqsadida tanlangan va talabada shu haqida bilim ko'nikmasini shakllantirish nazarda tutilgan. Jumladan, tilshunoslik tarixining eng muhim sahifalari borasida tasavvur hosil qilish, asosiy lisoniy ta'limotlar va maktablar, yo'nalishlar haqida ma'lumot keltirish, ularga tilning grammatik strukturasi, til va jamiyat, til va tafakkur muammolari xususida tasavvur hosil qilish va bu boradagi olingan bilimlarni mukammallashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu mazmunda MT da nazarda tutilgan mavzular haqida talabalar ish olib borishadi. Barcha keltirilgan mavzularni har biri to'g'risida talabalar qay tarzda o'zlashtirish, bilim ko'nikmasiga ega bo'lish mexanizmi fanning sillabusida ochib beriladi.	
3.	**V. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar)** Fanni o'zlashtirish natijasida talaba: Umumiy tilshunoslik o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida bakalavr: – o'zbek tilshunosligi sohasidagi asosiy muammolarni tushunishi; – o'z ixtisosligi doirasida muayyan tadqiqot sohasining obyektlari va jarayonlariga nisbatan shaxsiy ilmiy filologik munosabatlar; – hozirgi o'zbek tili muammolari va ularni hal qilish yo'llari haqida *tasavvurga ega bo'lishi;* – umumiy tilshunoslik fanining tushunchaviy apparati; – umumiy tilshunoslik fanining metod va usullari; – umumiy tilshunoslik fanining ilmiy-tadqiq mavzularini *bilishi va ulardan foydalana olishi;* – badiiy-lisoniy tahlil etish; zbek tili va shevalari namunalarini yozib olish, to'plash va nashrga tayyorlash;
4.	**VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:** • ma'ruzalar; • interfaol keys-stadilar; • tarqatma materiallar; • ko'rgazmali qurollar; • kompyuter; • internet yangiliklari; • muammoli ta'lim; • qiyosiy tahlil.
5.	**VII. Kreditni olish uchun talablar:** Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'liq o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan

	vazifa topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat ishini topshirish lozim.
6.	**Asosiy adabiyotlar:** 1. Abduazizov A.Tilshunoslik nazariyasiga kirish. – Toshkent, 2010. 2. Ирискулов И.Тилшуносликка кириш. – Тошкент, 2009. 3. Rasulov R. Umumiy tilshunoslik. – Toshkent. 2013. 4. Uluqov N. Tilshunoslik nazariyasi. – Toshkent, 2016 5. Xolmonova Z. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent. 2007. 6. Yo'ldashev I. va b. Tilshunoslik asoslari. – Toshkent. 2017. 307-b. 7. Xayrullayev X. Tilshunoslik nazariyasi. Darslik. – Samarqand: "Samarqand davlat chet tillar instituti" nashriyoti, 2022. – 208 bet. **Qo'shimcha adabiyotlar:** 1. Абдуазизов А., Шереметова А. Общее языкознание. - Тошкент, 2004. 2. Баскаков Н. А., Содиқов А. С., Абдуазизов А. Умумий тилшунослик. -Тошкент, 1979. 3. Бушуй А.М., Сафаров Ш. Тил қурилиши: таҳлил методлари ва методологияси. - Тошкент: Фан, 2007. 4. Неъматов Ҳ., Бозоров О. Тил ва нутқ. -Тошкент, 1993. 5. Nurmonov A.Lingvistik tadqiqot metodologiyasiva metodlari.- Toshkent, 2010. 6. Нурмонов А., Йўлдошев Б. Тилшунослик ва табиий фанлар. - Тошкент, 2001. 7. Нурмонов А. Структур тилшунослик: илдизлари ва йўналишлари. -Андижон, 2006. 8. Раҳматуллаев Ш. Тил қурилишининг асосий бирликлари. - Тошкент, 2002. 9. Раҳматуллаев Ш. Систем тилшунослик асослари. -Тошкент, 2007. 10. Ҳожиев А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. - Тошкент, 2002. **Axborot manbalari (saytlar):** 1. http:// www.lingvist.tu 2. http:// www.til.sk.uz 3. http:// www.ziyouz.com 4. http://www.krugosvet.ru/ articles/82/1008254/print.htm; 5. www.istor.org/stable/4167399// www.ling-phil.ox.ac.uk/bib hist ling. 6. http://www.ling.ed.ac.uk/linguist/ 7. www.istor.org/stable/4167399 // 8. wikipedia.org/wiki// 9. http://dshinin.ru/SC/Russian/www.hi-edu.ru/x-books-free/xboo…
7.	Fan dasturi Samarqand davlat universiteti O'quv-uslubiy kengashining 2024-yil 24-avgustdagi 1-son bayonnomasi bilan ma'qullangan.

8.	**Fan/modul uchun mas'ullar:** U.M.Rashidova – O'zbek tilshunosligi kafedrasi dotsenti, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori.
9.	**Taqrizchilar:** S.A. Karimov – SamDU, O'zbek tilshunosligi kafedrasi professori, filologiya fanlari doktori (ichki). X. Xayrullayev – SamDCHTI professori, filologiya fanlari doktori (tashqi).

Universitetning 2024-yil 16-avgustdagi 301-ij buyrug'i asosida Fan dasturlari va mustaqil ta'lim topshiriqlarini ishlab chiqishga ma'sul ishchi guruhi:

Rais – Nosirov A.

Kafedra mudiri: **Sh.Mahmadiyev**

Fakultet dekani: **J.Eltazarov**

Sharof Rashidov nomidagi SamDU O'quv ishlari bo'yicha 1-prorektor: **A. S. Soleyev**

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Filologiya fakulteti Filologiya va tillarni o'qitish (turk tili) yo'nalishi uchun "Umumiy tilshunoslik" fanidan tuzilgan fan dasturiga

TAQRIZ

Umumxalq tilining yuqori shakli adabiy til bo'lib, u tilning fonetik, leksik va grammatik surilishida mavjud qonuniyatlarni ma'lum me'yorga solib turadi. Bu me'yor shu tilda so'zlovchi barcha kishilar uchun umumiy va zaruriy hisoblanadi. Ular darsliklarda, qo'llanmalar va barcha turdagi lug'atlarda qayd qilinadi. Umumxalq tilining qayta ishlanishi negizida shakllanib, mahalliy dialektlarning umumiy xususiyatlarini o'ziga singdira borgan adabiy til ayni zamonda milliy tilning ana shu ko'rinishlaridan — umumxalq so'zlashuv nutqidan qam, mahalliy dialekt va shevalardan ham, turlicha jargonlardan ham farqlanib turadi.

"Umumiy tilshunoslik" fani muayyan qolipga solingan, o'zbek xalqining madaniy ehtiyoji va talablarini qondirishga xizmat siladigan milliy adabiy til haqida ma'lumot beradi. Shuningdek, "Umumiy tilshunoslik" fani talabalarda o'zbek halqi va tilining shakllanish tarixi, shevalarga munosabati, o'rganish tarixi va bosqichlari bo'yicha muayyan ko'nikma hosil qilishni maqsad qiladi.

Ushbu fanni o'qitish orqali, o'zbek adabiy tilining fonetika, morfologiya va sintaksis kabi bo'limlari haqida umumiy ma'lumotlar olish mumkin.

Filologiya va tillarni o'qitish (turk tili) yo'nalishi uchun "Umumiy tilshunoslik" fanidan tuzilgan sillabusda fanning vazifasi, fan bo'yicha talabalarning bilimiga, malaka va ko'nikmasiga qo'yiladigan talablar, fanning o'quv rejadagi boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi va uslubiy jihatdan uzviy ketma-ketligiga e'tibor berilgan. Shuningdek, fan dasturi o'z ichiga amaliy mashg'ulotlar, mustaqil ta'lim uchun mavzularni ham qamrab olgan.

Filologiya va tillarni o'qitish (turk tili) yo'nalishi uchun "Umumiy tilshunoslik" fanidan tuzilgan fan dasturini o'quv jarayoniga to'liq tadbiq etish mumkin.

Sh.Rashidov nomidagi SamDU professori, filologiya fanlari doktori **S.Karimov**

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Filologiya fakulteti Filologiya va tillarni o'qitish (turk tili) yo'nalishi uchun "Umumiy tilshunoslik" fanidan tuzilgan fan dasturiga

TAQRIZ

«Umumiy tilshunoslik» fanini o'qitishdan maqsad DTS asosida bo'lg'usi filologlarga o'zbek tilining fonetik qurilishi, fonetik qonuniyatlari, lug'at tarkibi, leksik-semantik guruhlari, lug'atchilik masalasi muammolari yuzasidan izchil ilmiy-nazariy ma'lumot berishdan, immanent imkoniyat sifatida ularning ongida joylashgan ifoda vositalarini yetkazishdan iborat. "Umumiy tilshunoslik" fani muayyan qolipga solingan, o'zbek xalqining madaniy ehtiyoji va talablarini qondirishga xizmat siladigan milliy adabiy til haqida ma'lumot beradi. Shuningdek, "Umumiy tilshunoslik" fani talabalarda o'zbek halqi va tilining shakllanish tarixi, shevalarga munosabati, o'rganish tarixi va bosqichlari bo'yicha muayyan ko'nikma hosil qilishni maqsad qiladi.

Talabalarda "Umumiy tilshunoslik"ning vujudga kelishi va rivojlanishi bo'yicha bilimlarni shakllantirish va mustahkamlash; talabalarda til nazariyasi bo'yicha boshlang'ich bilimlarni shakllantirish; tilning paydo bo'lishi haqidagi nazariyalar, tilshunoslik maktablari, til sathlari, o'zbek tilining fonetik qurilishi, fonetik qonuniyatlari, lug'at tarkibi, leksik-semantik guruhlari, lug'atchilik masalasi haqida bilim berishdan iborat. Filologiya va tillarni o'qitish (turk tili) yo'nalishi uchun "Umumiy tilshunoslik" fanidan tuzilgan sillabusda fanning vazifasi, fan bo'yicha talabalarning bilimiga, malaka va ko'nikmasiga qo'yiladigan talablar, fanning o'quv rejadagi boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi va uslubiy jihatdan uzviy ketma-ketligiga e'tibor berilgan. Shuningdek, fan dasturi o'z ichiga amaliy mashg'ulotlar, mustaqil ta'lim uchun mavzularni ham qamrab olgan.

"Umumiy tilshunoslik" fani bo'yicha mustaqil ta'lim mavzulari uning mazmunini yoritish maqsadida tanlangan va talabada shu haqida bilim ko'nikmasini shakllantirish nazarda tutilgan. Jumladan, tilshunoslik tarixining eng muhim sahifalari borasida tasavvur hosil qilish, asosiy lisoniy ta'limotlar va maktablar, yo'nalishlar haqida ma'lumot keltirish, ularga tilning grammatik strukturasi, til va jamiyat, til va tafakkur muammolari xususida tasavvur hosil qilish va bu boradagi olingan bilimlarni mukammallashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu mazmunda MT da nazarda tutilgan mavzular haqida talabalar ish olib borishadi. Barcha keltirilgan mavzularni har biri to'g'risida talabalar qay tarzda o'zlashtirish, bilim ko'nikmasiga ega bo'lish mexanizmi fanning sillabusida ochib beriladi.

Filologiya va tillarni o'qitish (turk tili) yo'nalishi uchun "Umumiy tilshunoslik" fanidan tuzilgan fan dasturini o'quv jarayoniga to'liq tadbiq etish mumkin.

SHARQ TILLARI FAKULTETI

SamDCHTI professori, f.f.d.
Xayrullayev Xurshidjon Zayniyevich